

<https://doi.org/10.36818/2071-4653-2022-2-5>

УДК 338.2:330.3

JEL H83, P41

О. П. Мульска

доктор економічних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», м. Львів
e-mail: oliuchka.mulska@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1666-3971>

Т. Г. Васильців

доктор економічних наук, професор, завідувач відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», м. Львів
e-mail: tguas77@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2889-6924>

І. Є. Бараняк

кандидат економічних наук, науковий співробітник відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», м. Львів
e-mail: ihorbaranyak@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1467-0262>

**РЕЛОКАЦІЯ БІЗНЕСУ В ОБЛАСТІ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВІЙНИ: ІНСТРУМЕНТИ ПІДТРИМКИ ТА
НІВЕЛЮВАННЯ ЗАГРОЗ**

Виявлено проблемні аспекти, географію та структуру міграції бізнесу до областей Карпатського регіону України. Оцінено ризики та загрози (для економічної системи країни, регіональних економік областей Карпатського регіону, внутрішнього споживчого ринку, суб'єктів господарювання) внутрішньої і зовнішньої міграції бізнесу до регіону та з регіону до країн-членів ЄС в умовах російсько-української війни. Запропоновано інструменти підтримки та нівелювання загроз міграції підприємств до областей Карпатського регіону України в проєкції трьох режимів: гібернації (імплементация мобілізаційно-партнерської моделі ведення бізнесу, фінансово-організаційна допомога експортноорієнтованим бізнесам максимальна, цифровізація бізнес-процесів та ін.), релокації (спрощення процедури отримання релокованим бізнесом бюджетної допомоги, розширення форм державного замовлення на товари та послуги релокованих підприємств, створення промислових кластерів у регіоні та ін.) і евакуації (алокація та ефективне використання в Україні сучасних прогресивних бізнес-технологій, інновацій, об'єктів інтелектуальної власності, формування спеціалізованих грантових програм та ін.). Реалізація визначених інструментів і засобів дозволить усунути окреслені загрози для релокованого бізнесу та мінімізувати ризики соціально-економічного розвитку України загалом і Карпатського регіону зокрема.

***Ключові слова:** російсько-українська війна, економічні загрози, релокація бізнесу, інструменти підтримки, Карпатський регіон.*

Mulska O., Vasylytsiv T., Baranyak I. BUSINESS RELOCATION TO THE CARPATHIAN REGION OF UKRAINE DURING THE WAR: MEASURES TO SUPPORT AND ELIMINATE THREATS

The article substantiates the urgency of the problem of business migration (relocation) from the territories where hostilities are conducted and adjacent territories to the western regions of Ukraine, where doing business in the current war is safer. The study aims to identify current trends in migration (relocation) of business in the Carpathian region of Ukraine during the war, identify problematic aspects and threats associated with these processes, as well as substantiate the tools of state policy to support business and regional economies. Problematic aspects, geography, and structure of business migration to the Carpathian region of Ukraine are revealed. Risks and threats of internal and external migration of business to the region and from the region to the EU during the Russian-Ukrainian war are assessed. The measures taken to support the migration of enterprises to the Carpathian region of Ukraine and eliminate threats are offered in the projection of three regimes: hibernation (implementation of a mobilization-partnership model of doing business, maximum financial and organizational assistance to export-oriented businesses, digitalization of business processes, etc.), relocation (simplification of the procedure for obtaining budget support for relocated businesses, expansion of forms of governmental (regional, local) order for goods and services of relocated enterprises, creation of industrial clusters in the region, etc.), and evacuation (allocation of modern advanced business

technologies, innovations, intellectual property and their effective use in Ukraine, development of specialized grant programs, etc.). The applied significance of the research results consists in the identification of the regional policy priorities for the development of relocated businesses and the elimination of relevant threats, namely those related to the support of industries and individual enterprises in high-tech business; industries where products directly contribute to the development of the domestic market and import substitution; integration of all regions and ensuring the integrity of the country; solving problems of depressed areas; support for cross-border cooperation.

Keywords: *Russian-Ukrainian war, economic threats, business relocation, measures of support, Carpathian region.*

Постановка проблеми. Умови економічних, соціальних, політичних, воєнних потрясінь (турбулентностей), які нині переживає Україна внаслідок війни з РФ, сповільнили не тільки розвиток країни, але й призвели до соціально-економічного регресу окремих регіонів, що стало справжнім екзистенційним викликом сьогодення для країни. Збереження та ефективна реалізація потенціалу підприємницького сектору, капіталізація факторів виробництва – головні економічні чинники відновлення соціально-економічного розвитку, забезпечення економічної стійкості регіонів і окремих територій країни. Умовою економічного поступу України сьогодні є ефективна міграція (релокація, переміщення) бізнесу та його виробничого обладнання, устаткування та інших потужностей підприємств у більш безпечні регіони. Релокація елементів господарської системи країни слугує інструментом збереження ділової активності, креативності, акумулювання і комерціалізації нових технологій (інновацій), є фактором виробництва.

Аналіз останніх досліджень. Проблемні аспекти міграції населення, а також частково бізнесу, інтелектуальної міграції тощо, зокрема на регіональному рівні, є об'єктом досліджень багатьох вітчизняних вчених [2; 10; 11; 18; 19]. Проблематика функціонування регіональних економік вже зараз, в умовах війни, аналізується В. Борщевським [1], Б. Данилишиним [6], Є. Жасминою [7], Ю. Тарасовським [14] та ін. Однак бракує наукових досліджень з результатами оцінювання сучасних обсягів і тенденцій, ризиків і загроз релокації бізнесу на терени західних областей України в умовах війни, з обґрунтуванням рішень для державної проактивної політики стабілізації соціально-економічної ситуації.

Метою статті є ідентифікація сучасних тенденцій міграції (релокації) бізнесу в області Карпатського регіону України в умовах війни, виявлення проблемних аспектів і загроз, пов'язаних із цими процесами, а також обґрунтування інструментів державної політики сприяння бізнесу та розвитку регіональних економік.

Основні результати дослідження. За даними Advanter Group (станом на 11-13.03.2022 р.) [6], унаслідок російсько-української війни в Україні повністю припинили діяльність 54% підприємств, 25% майже зупинили свою діяльність, 21% провели релокацію (2% – повністю, 12% – частково, 7% – у процесі), 31% підприємств не встигли її провести.

Відсутність або подальше суттєве зниження ділової активності бізнесу в країні призведе до стагнації національної і регіональних економік.

Оскільки підприємницький сектор є каталізатором активізації процесів індустріалізації, економічного та інноваційно-технологічного поступу, інструментом нівелювання загроз і ризиків національній і фінансово-економічній безпеці регіонів, збереження і розвитку бізнес потенціалу та промислового капіталу – пріоритетний напрям реалізації економічної політики в умовах війни.

Для суб'єктів бізнесу, які опинилися в гарячих зонах, де ведуться активні бойові дії, для збереження діяльності і забезпечення умов розвитку гостро постала проблема забезпечення релокації в безпечні регіони України або за кордон. Станом на 16.04.2022 р. Міністерство економіки України отримало 1630 заявок від підприємств на релокацію, релоковано близько 400 підприємств, з них понад 200 відновило роботу на новому місці [13]. Пріоритет на фінансово-організаційну підтримку від держави в процесі релокації мали стратегічні підприємства та компанії, які виробляють товари першої необхідності, а також ті підприємства, які могли самостійно забезпечити демонтаж і перевезення своїх потужностей до найближчої станції АТ «Укрзалізниця». АТ «Укрпошта» відповідає за транспортування обладнання до залізничної станції, а також забезпечує оперативне проходження блокпостів, здійснює оформлення транспортних накладних та інших документів, що дозволяють підприємству компенсувати витрати на транспортування.

Бізнес в Україні має всі умови для успішної релокації, економічної адаптації, зростання рівня ділової активності та залучення додаткових (внутрішніх і зовнішніх) інвестицій для сприяння діяльності. Станом на 11-13.04.2022 р. 8,5% респондентів (підприємців) зазначили про зростання інтенсивності бізнес-процесів на 110-140% порівняно з 23.02.2022 р.; для 5,9% опитаних рівень діяльності практично не змінився. Однак для 11% обсяги діяльності зменшилися на 10-30%, для 20% і 3% рівень ділової активності знизився удвічі або на 70-90% відповідно, а 21,6% підприємців заявили про повну зупинку бізнесу [15].

Області Карпатського регіону України стали основним економічним хабом для релокованого бізнесу (рис. 1), оскільки мають вищий порівняно з іншими регіонами рівень економічної безпеки у воєнний період, високий експортний потенціал, можливості для відновлення і збільшення обсягів зовнішньої торгівлі з країнами-членами ЄС, а також працеврофіцитний регіональний ринок праці, що дозволить забезпечити робочі місця і здешевити

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

собівартість продукції. У Львівській області (станом на 20.04.2022 р.) опрацьовано 400 заявок на релокацію бізнесу. 93 підприємства з різних галузей економіки (машинобудування, харчової, деревообробної, легкої і хімічної промисловості) успішно здійснили релокацію, що дозволило зберегти понад 600 робочих місць [5]. До Львівської області переїхав український лідер на ринку натуральної кави Gemini Espresso; Matro Luxe – один з найбільших в

Україні виробників матраців, м'яких і корпусних меблів; два потужні українські підприємства машинобудівної галузі. Підписано відповідні договори про оренду виробничих приміщень з ТОВ «УК «Вітропарки України» у складі групи ПАТ «Краматорський завод важкого верстатобудування» та промислової компанії «Пожмашина», яка є єдиним виробником великої спеціалізованої протипожежної техніки в Україні.

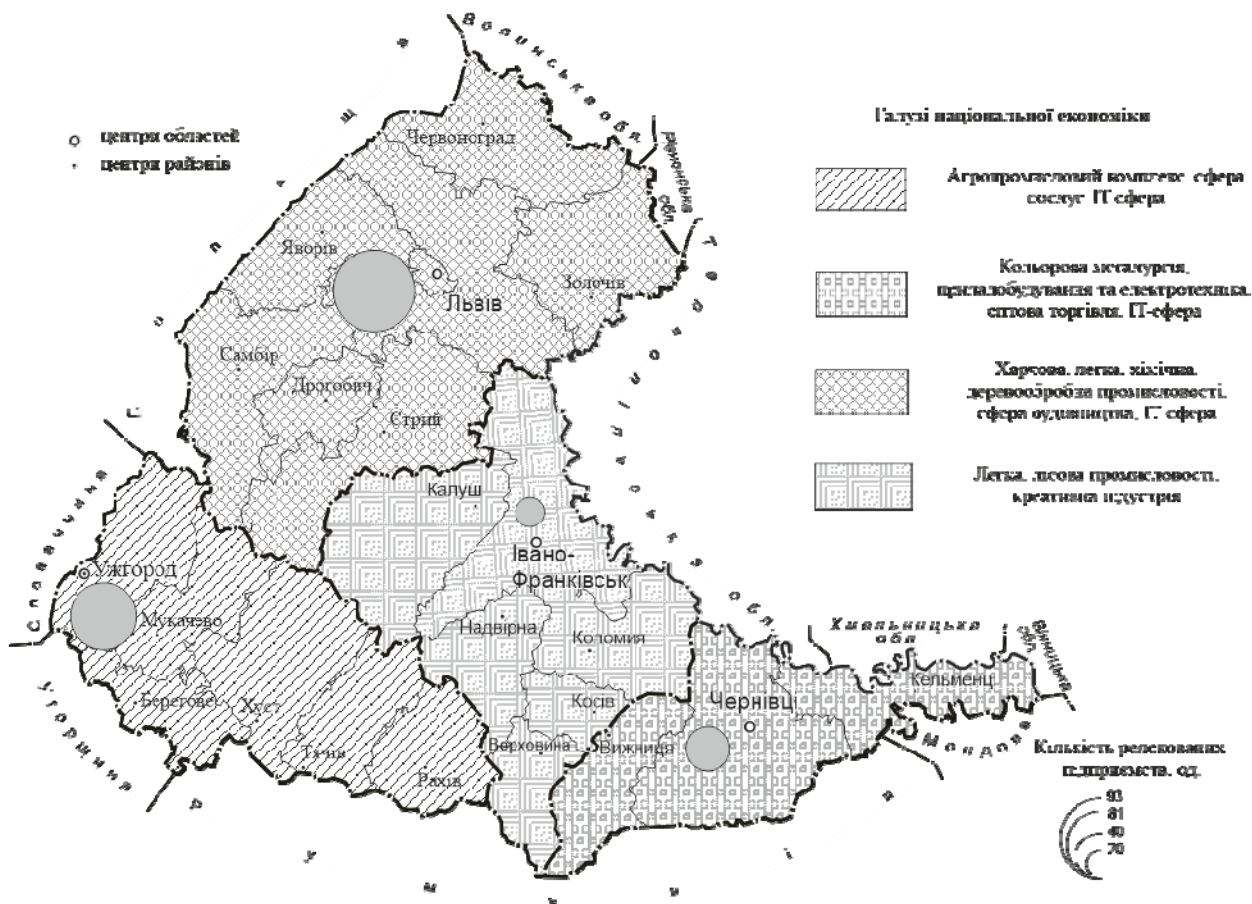

Рис. 1. Обсяги та галузева приналежність релокованого бізнесу до областей Карпатського регіону України станом на 06.04.2022 р.

Джерело: [5; 8; 12].

Львівська ОВА розробила власну програму, спрямовану на підтримання релокованого бізнесу, згідно з якою передбачено безповоротну фінансову допомогу в розмірі 100 тис. грн у разі реєстрації підприємства в межах області, понад 100 тис. грн додатково за умови створення 20 робочих місць. У межах програми передбачено компенсацію за підключення до електромереж (750 тис. грн у розрахунку на одне підприємство), а також два ваучери на маркетингові послуги в розмірі 50 тис. грн і сертифікацію продукції (80 тис. грн) [3]. Отже, Львівська область має всі можливості, щоб у недалекій перспективі стати найбільшим промисловим хабом країни.

Львів та область стали головним місцем релокації не лише для виробничих підприємств, а й високотехнологічних компаній. До війни Львів був третьою ІТ-столицею України після Києва та

Харкова, де працювало близько 30 тис. ІТ-фахівців, кількість яких за період війни досягла 70-100 тис. осіб (станом на 06.04.2022 р.). Львівський ІТ-кластер збільшився на понад 40 компаній з інших областей, що дозволило йому стати провідним технологічним хабом країни [4].

У Закарпатську область (переважно м. Ужгород, м. Мукачево та м. Берегове) станом на 15.04.2022 р. релоковано 81 підприємство, з них 54 підприємства вже функціонують, 27 одиниць знаходяться в процесі розміщення (станом на 13.04.2022 р.). Зокрема, це компанії ІТ-сфери, агропромислового комплексу, легкої промисловості та медико-фармацевтичної сфери. Варто зазначити, що Закарпатська область не розглядає заявки на релокацію бізнесу, діяльність якого несе шкоду для навколишнього середовища або створює ризики для туристично-рекреаційної галузі. За даними Закарпатської ОВА, з початку війни регіон

прийняв понад 35 тис. фахівців ІТ-сфери, що дозволило створити регіональний ІТ-кластер, фахівці якого звільняються від військової служби на час воєнного стану [8].

Близько 100 підприємств (станом на 06.04.2022 р.) подали заявку на релокацію до Івано-Франківської області, з них майже 20 одиниць перемістили свої виробничі потужності з територій, де тривають активні бойові дії [7]. До регіону релоковано підприємства легкої і лісової промисловості (швейні цехи, виробництво меблів і модульних будинків та ін.) та креативної індустрії.

У Чернівецькій області релокований бізнес має чітку галузеву специфіку. Це підприємства, які спеціалізуються на виготовленні кольорових металів, електродвигунів, хімічних реактивів, обслуговуванні спецтехніки, а також підприємства оптової торгівлі та ІТ-сфери. Станом на 06.04.2022 р. релоковано 40 підприємств, з них 20 одиниць запустило виробничі потужності [12].

До початку воєнних дій в Україні сформувався тренд міграції бізнесу за кордон, явної і прихованої, основними причинами активізації якої були здебільшого несприятливі, порівняно з країнами-членами ЄС, соціально-економічні умови ведення бізнесу, високе податкове навантаження і низький рівень інвестиційної привабливості територій чи галузей економіки. Наприклад, за даними ZUS, більша частина іноземного бізнесу в Польщі велася українськими підприємствами. Станом на квітень 2021 р. нараховувалося близько 6,3 тис. одиниць малого бізнесу, або 28% іноземних власників бізнесу (у 2019 р. – 24,6%) [17].

На кінець січня 2022 р. в Польщі діяло 21,8 тис. компаній з українським капіталом, що у 2,5 рази більше, ніж німецьких підприємств, та у 5 разів більше, ніж нідерландських. 38% українських компаній зареєстровано на прикордонних територіях. За січень-лютий 2022 р. до Польщі релоковано 100 українських підприємств. За даними PІE (Польського економічного інституту), станом на січень 2022 р. понад 23% і 24% релокованого бізнесу з України функціонували відповідно в будівельній і торговельній сферах Польщі, 14% українських підприємств надавали транспортні послуги та близько 13% функціонували у сфері послуг [17].

Війна, а отже, проблеми з логістикою і дефіцит сировини призвели до інтенсифікації та поширення різних форм міграції бізнес-одиниць з України до Польщі. За даними Міністерства економіки України, від початку війни за кордон мігрувало 5% бізнесу, ця тенденція продовжується. Переважно переміщуються підприємства креативної індустрії, ІТ-сфери, легкої промисловості. Примітно, що виробничі підприємства не є активними учасниками процесу релокації за кордон, причиною чого є відсутність спеціальних програм щодо сприяння евакуації бізнесу з України з боку країн-членів ЄС. Задля збільшення виробничих потужностей і можливості ведення бізнесу українськими підприємствами на території країн-

членів ЄС окремі уряди розпочали вживати відповідних заходів, зокрема реалізують програми підтримки промислових підприємств і створення нових робочих місць на окремих територіях.

Релокація бізнесу за кордон (евакуація) найбільше позначається на підприємницькому секторі національної економіки, а міра впливу залежить як від обсягів міграції підприємств за кордон, так і від якісних характеристик релокованого бізнесу. Вибуття висококваліфікованих фахівців, суб'єктів стратегічних галузей економіки, підприємств з унікальними ресурсами, технологічним потенціалом тощо матиме негативні наслідки для національної і регіональної економік, що унеможливить збереження стійкості економічної системи та потенціалу підприємницького сектору.

Міграція бізнесу за кордон буде посилюватися через об'єктивні причини, а саме: невизначеність терміну закінчення війни, послаблення економічної безпеки країни, пошкодження логістичних ланцюгів і відсутність економічних можливостей функціонування і розвитку підприємницького сектору. Негативні аспекти ведення бізнесу в Україні сприяють формуванню ринку міграційних бізнес-послуг, зокрема щодо релокації бізнесу до країн-членів ЄС. Розвиток аудиторських і консультативних мереж сприятиме масштабуванню міграції бізнесу з України за кордон і збільшенню ризику втрати підприємницького капіталу країни.

Бізнес в Україні в період війни функціонує в умовах цілковитої невизначеності, комплексних безпекових ризиків і соціально-економічної непередбачуваності та турбулентностей. За такої ситуації критично важливим є питання належної готовності бізнесу реагувати на надзвичайні події, а органів влади – реалізовувати адаптивні заходи щодо зменшення рівня еластичності до різних чинників: від подальшої військової загрози на північно-східних, східних і південних кордонах держави до системної кризи та стагнації економіки.

Внутрішня і зовнішня міграція бізнесу до областей Карпатського регіону України та з регіону до країн-членів ЄС в умовах російсько-української війни та воєнного стану породжує окремі загрози для:

- *економічної системи країни* (зменшення ділової активності бізнесу, падіння ВВП країни, лімітування або відсутність податкових надходжень до місцевих бюджетів; посилення проблем неефективної структури з високою ресурсо- й енергоємністю виробництва, надмірним екстенсивним розвитком сировинних галузей, низьким рівнем інноваційності, відірваністю фінансового сектору від реальної економіки, неефективним функціонуванням секторів, що забезпечують соціальний розвиток; відсутність інноваційно-технологічного розвитку промислових підприємств, погіршення стану науково-технічного потенціалу промисловості, скорочення частки високотехнологічних

виробництв через масштабну міграцію капіталу та робочої сили; поглиблення диспропорцій між споживчими витратами та інвестуванням економіки, структурних дисбалансів розвитку внутрішнього споживчого ринку; значна втрата фінансово-інвестиційного, інтелектуально-кадрового, ресурсного забезпечення розвитку України, зменшення обсягів експортного потенціалу, тривала трансформація географії експортних процесів промислових підприємств);

- *регіональних економік*, зокрема областей Карпатського регіону (посилення фінансового навантаження на місцеві бюджети через додаткове фінансування програм підтримки та розвитку релокованого бізнесу в регіоні; формування значного дефіциту ресурсного забезпечення економічного розвитку регіонів, асинхронність просторового розвитку через невідповідну (нераціональну) алокацію релокованого бізнесу; заміщення високотехнологічного виробництва низькотехнологічним, підвищення собівартості виробництва внаслідок відсутності регіональних програм співпраці промисловості та науково-технологічних установ, низької ефективності діяльності технологічних парків і бізнес-інкубаторів; поглиблення структурних і галузевих диспропорцій регіональних ринків праці через зростання рівня безробіття серед місцевого населення на тлі державного сприяння релокованим і місцевим підприємствам у проєкції пріоритетності забезпечення і створення робочих місць для внутрішньо переміщених осіб; поглиблення бюджетних дисбалансів регіонів (напруженість у бюджетно-податковій сфері) через високу ймовірність низької участі релокованого бізнесу в ланцюгах доданої вартості та ризик реверсної релокації бізнесу);
- *внутрішнього споживчого ринку* (тривале зростання загального рівня цін на споживчі товари, зокрема продукти харчування, сировину, матеріали та товари постачальників, зниження купівельної спроможності, що призведе до структурних деформацій внутрішнього споживчого ринку; зниження рівня диверсифікації структури товарної пропозиції, що не відповідає все більшому попиту й вимогам споживачів до якості та асортименту продукції);
- *суб'єктів господарювання* (втрата конкурентних переваг через відсутність адаптивної маркетингової стратегії, обмежену інформацію про кон'юнктуру локального ринку та тимчасове інноваційно-ринкове відставання порівняно з локальними (місцевими) конкурентами; зростання ризику банкрутства, відсутність високого обороту капіталу, проблеми з підбором кадрів).

В умовах війни центральними та місцевими органами державної влади реалізовано численні заходи щодо стабілізації діяльності підприємницького сектору в Україні, організаційно-фінансової допомоги релокованому бізнесу та зменшення поточних і потенційних ризиків та загроз. У Львівській області розроблено програму підтримки бізнесу на період воєнного стану, якою можуть скористатися як релоковані з інших областей України підприємства, так і підприємці, що працювали в області до війни. За результатами реалізації цієї програми планується створити понад 2,5 тис. додаткових робочих місць, охопити 250 суб'єктів господарювання [9]. В інших областях Карпатського регіону не спостерігається активності щодо розроблення відповідних регіональних програм, які б сприяли релокації чи евакуації підприємств.

За ініціативи уряду здійснено інші інформаційно-організаційні заходи щодо сприяння та забезпечення функціонування релокованого бізнесу в Україні. Наприклад, на центральному рівні розроблено інформаційні платформи з допомоги в релокації бізнесу (restartbusiness.in.ua); уведено в дію безоплатну платформу, призначену як для бізнесу, що подав заявки на релокацію, так і для підприємств, які мають намір допомогти іншим з релокацією; на регіональному рівні створено telegram-канал, основною метою якого є здійснення моніторингу потреб релокованого та у процесі переміщення бізнесу (<https://t.me/relocationLviv>) (Львівська область); чат-бот для комунікації владних регіональних органів і релокованих підприємств (Закарпатська область); платформу Save Business Now, предметом функціонування якої є інформаційна підтримка релокованого бізнесу (Івано-Франківська область).

Пріоритетами регіональної політики розвитку релокованого бізнесу та нівелювання відповідних загроз є допомога галузям і окремим підприємствам за такими напрямками: високотехнологічний бізнес, здатний забезпечити інноваційний розвиток економіки загалом і прогресивним енергоефективним технологічним обладнанням провідні сектори економіки; галузі, продукція яких безпосередньо сприятиме розвитку внутрішнього ринку та імпортозаміщенню; інтеграція всіх регіонів і забезпечення цілісності країни; вирішення проблем депресивних територій; сприяння транскордонному регіональному співробітництву.

Інструменти підтримки та нівелювання загроз зниження ділової активності бізнесу в Україні і релокації підприємств до областей Карпатського регіону в умовах війни та після її завершення варто виокремити залежно від трьох режимів реагування бізнесу на зміну рівня загроз і критичних ризиків в умовах війни: гібернації, релокації і евакуації.

Для збереження підприємницького капіталу і темпів ділової активності бізнесу на території України в умовах війни основними інструментами з боку владних структур є ті, що можуть бути ефективними в

режимі гібернації – тимчасового (короткострокового) забезпечення дистанційної форми проведення значної частини або всіх бізнес-операцій:

- імплементація мобілізаційно-партнерської моделі ведення бізнесу, згідно з якою бізнес-одиниці стають партнерами держави в процесі забезпечення потреб населення одночасно зі збільшенням мобільності бізнес-процесів і адаптивності організаційно-підприємницьких структур. Найбільш успішною є практика за принципом державно-приватного партнерства, що дозволяє залучати бізнес до цільових проєктів стабілізації економіки та відновлення соціальної інфраструктури;
- фінансово-організаційна допомога експортноорієнтованим бізнесам, основним завданням яких в умовах війни є збільшення обсягів експорту для зростання валютних надходжень до регіонів України. Збереження географії експорту, спрощення експортно-імпорتنих процедур мають бути одним з пріоритетів, оскільки результат вкладень у цей напрям забезпечує потенційні фінансові ресурси;
- проведення активної роботи на предмет отримання фінансової допомоги з боку міжнародних інституцій; надання дозволу закордонним юридичним і фізичним особам інвестувати у воєнні облігації;
- максимальна цифровізація бізнес-процесів і залучення електронних сервісів, розширення функцій «Дія» у проєкції податкових ініціатив;
- посилення двосторонньої співпраці з країнами-членами ЄС в частині тимчасового спрощення митних і дозвільних процедур.

Важливим завданням для державних органів влади є розроблення адаптивних тригерів, які можуть вплинути на процес прийняття суб'єктами господарювання раціональних рішень щодо розвитку бізнесу в областях Карпатського регіону (режим релокації). Для релокованого бізнесу варто реалізувати заходи щодо організаційно-інституційного, фінансового та інформаційного забезпечення адаптації і розвитку підприємств:

- спрощення процедури отримання бюджетної допомоги релокованому бізнесу шляхом запровадження єдиного вікна для її отримання. Фінансування такої допомоги можливе завдяки розміщенню державних цільових військових облігацій чи зі спеціального фонду міжнародної допомоги на відновлення країни;
- розширення форм державного (регіонального, місцевого) замовлення на товари та послуги релокованих підприємств без складних довгострокових контрактів;
- надання різних форм і видів допомоги релокованим підприємствам: безповоротної фінансової допомоги виробничим підприємствам з місцевих бюджетів за умови створення нових робочих місць; ваучерної

підтримки мікро – та малому бізнесу; фінансування витрат на закупівлю обладнання для легкої, харчової і машинобудівної промисловості;

- зменшення вартості або відтермінування оплати за оренду складських приміщень для релокованого бізнесу;
- створення промислових кластерів у регіоні, що дозволить підвищити економічну ефективність виробництва, продуктивність праці та рентабельність, полегшить доступ виробничих підприємств до висококваліфікованої робочої сили, послуг фінансово-кредитних і торговельних організацій, інфраструктурних і науково-освітніх ресурсів;
- надання податкових канікул підприємствам важкої, радіотехнічної та електронної промисловості, машинобудування (залізничне, авіаційне). Така ініціатива дозволить посилити промисловий потенціал регіону, ефективно капіталізувати фактори виробництва й забезпечити високу конкурентоспроможність регіону. Активна релокація промислових підприємств до областей на заході України через декілька років дозволить трансформувати географію промислового потенціалу країни.

Режим евакуації бізнесу або релокації за кордон з території України чи Карпатського регіону є найбільш небезпечним для економіки країни та регіону, оскільки породжує численні ризики збільшення міграційного потенціалу регіону та країни, вимивання інтелектуально-кадрового та підприємницького ресурсу. Тому напрями державної і регіональної політики мають бути спрямовані на стимулювання реверсної рееміграції бізнесу до України, заміщення евакуації бізнесу за кордон на релокацію підприємств у більш безпечні регіони України, зокрема області Карпатського регіону, нагромадження міграційного капіталу, заохочення розвитку режиму гібернації бізнесу із широким застосуванням дистанційних форм активності працівників.

Відповідно, головними владними ініціативами у сфері релокації бізнесу за кордон мають стати:

- покращення умов ведення бізнесу в Україні загалом та у її регіонах зокрема. Першочергово покращення потребують такі складові бізнес-середовища України, як міжнародна торгівля, вирішення проблем неплатоспроможності, система оподаткування, виконання контрактів, підключення до цифрових міжнародних мереж-платформ. За даними Світового банку (рейтинг легкості ведення бізнесу у 2020 р.) [16], країни-члени ЄС мали найкращі у світі умови для здійснення зовнішньоторгівельної діяльності. Бізнес-середовище України та Карпатського регіону специфічне, потребує імплементації інструментів його покращення в проєкції нівелювання загроз щодо рейдерства, корупції, політичного лобіювання, тиску з боку

контрольованих структур, монополізації регіональних економік;

- алокація та ефективне використання в Україні сучасних прогресивних бізнес-технологій, інновацій, об'єктів інтелектуальної власності;
- формування спеціалізованих грантових програм і проєктів для активізації системи комунікацій з релокованим за кордон бізнесом і формування реверсних потоків релокації бізнесу;
- розвиток практик співпраці суб'єктів малого й великого релокованого бізнесу за кордоном і тих підприємств, які залишилися на території України, що дозволить зменшити ризики стосовно виробничих і збутових операцій для бізнес-одиниць на території регіону та забезпечити нові напрями розвитку;
- розвиток платформ з пошуку міжнародних проєктів для релокованих українських підприємств, що сприятиме створенню партнерського середовища між українськими та іноземними компаніями для забезпечення робочими проєктами релокованого бізнесу в IT-сфері, креативній індустрії, інжинірингу, консалтингу;
- розширення програми «EU4Business: конкурентоспроможність та інтернаціоналізація малого та середнього бізнесу» у частині інтеграції релокованого бізнесу за кордон у міжнародні бізнес-мережі та диверсифікації бізнес-моделі релокованого бізнесу;
- залучення української діаспори до організаційно-фінансової допомоги релокованого бізнесу.

Висновки. Щоб нівелювати загрози міграції підприємств до областей Карпатського регіону України, потрібно сформувати й реалізувати відповідний організаційно-фінансово-економічний механізм. Інструментами та засобами нівелювання загроз для релокованого бізнесу та мінімізації ризиків посилення дестабілізації соціально-економічної системи областей регіону можуть стати такі: імплементація мобілізаційно-партнерської моделі ведення бізнесу, фінансово-організаційна допомога експортноорієнтованим бізнесам, надання дозволу закордонним юридичним і фізичним особам інвестувати у воєнні облігації, цифровізація бізнес-процесів та ін. (режим гібернації); спрощення процедури отримання бюджетної допомоги для релокованого бізнесу, надання різних форм і видів допомоги релокованим підприємствам, зменшення вартості або відтермінування оплати за оренду складських приміщень для релокованого бізнесу, створення промислових кластерів у регіоні та ін. (режим міграції бізнесу); алокація та ефективне використання в Україні сучасних прогресивних бізнес-технологій, інновацій, об'єктів інтелектуальної власності; розвиток практик співпраці суб'єктів малого та великого релокованого бізнесу за кордоном,

залучення української діаспори до організаційно-фінансової допомоги релокованому бізнесу та ін. (режим евакуації бізнесу).

Подальші наукові дослідження в цій сфері мають стосуватися моделювання і прогнозування структурних змін в економіці регіонів в умовах війни та релокації бізнесу.

Список використаних джерел

1. Борщевський В. «Європейський Китай»: якою може стати економіка України після війни. *Еспресо*: сайт. 04.04.2022. URL: <https://zahid.espreso.tv/evropeyskiy-kitay-yakoyu-mozhe-stati-ekonomika-ukraini-pislya-viyni>
2. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Волошин В. І. Стратегічні імперативи державної політики протидії гібридним загрозам і забезпечення економічної безпеки України. *Економіка України*. 2021. № 2. С. 32-51. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.02.032>
3. Велике переселення капіталу. Як IT-фірми, виробники товарів для тварин та навіть машинобудівники переводять свої справи на захід України. *НВ*: сайт. 19.04.2022. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/it-kompaniji-perejizdyat-u-lviv-ivano-frankivsk-vinnicyu-hto-pereviz-biznes-novini-ukrajini-50234910.html>
4. Великий переїзд. Досвід релокації бізнесу під час війни. *УНІАН*: сайт. 06.04.2022. URL: <https://www.unian.ua/society/velikiy-perejizd-dosvid-relokaciji-biznesu-pid-chas-viyni-novini-ukrajini-11774737.html>
5. Від початку війни майже сотня підприємств релокувались на Львівщину. *Львівська обласна державна адміністрація*: сайт. 20.04.2022. URL: <https://loda.gov.ua/news?id=67192>
6. Данилишин Б. Як держава може підтримати бізнес в умовах війни. *Економічна правда*: сайт. 20.03.2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2022/03/20/684363>
7. Жасминова Є. Швейні цехи, виробництво модульних будинків та вуличних меблів: вже сто бізнесів мають намір переїхати на Прикарпаття. *Galka.if.ua*: сайт. 06.04.2022. URL: <https://galka.if.ua/shvejni-czehi-virobnicstvo-modulnih-budinkiv-ta-vulichnih-mebliv-vzhe-sto-biznesiv-mayut-namir-pereihati-na-prikarpatya>
8. Закарпаття лідирує: Понад третина релокованих підприємств – у нашому регіоні. *Тячівська районна державна адміністрація*: сайт. 15.04.2022. URL: <https://tyachiv-rda.gov.ua/news/5928-zakarpatya-ldiruye-ponad-tretina-relokovanih-pdpriyemstv-u-nashomu-regon.html>
9. Львівська ОВА запускає Програму підтримки бізнесу в області на період воєнного стану. *Львівська обласна державна адміністрація*: сайт. 01.04.2022. URL: https://loda.gov.ua/news?news_departments=21&id=66809
10. Мульська О. Міграційні ризики та загрози стабільного розвитку національної економіки як стратегічні об'єкти політики регулювання. *Економічний аналіз*: зб. наук. пр. 2021. Т. 31. № 2. С. 34-43. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.02.034>
11. Мульська О. П., Бараняк І. Є. Прогностична модель формування україно-німецької міграційної

системи. *Економіка і прогнозування*. 2019. № 2. С. 120-137. DOI: <https://doi.org/10.15407/eip2019.02.120>

12. Пінькас Т. На Буковину переїхали 40 підприємств із зон бойових дій. *Національна суспільна телерадіокомпанія України*: сайт. 30.03.2022. URL: <https://suspline.media/223197-na-bukovinu-pereihali-40-pidpriemstv-iz-zon-bojovih-dij-so-vidomo>

13. Програма релокації підприємств. *Міністерство економіки України*: сайт. 2022. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv>

14. Тарасовський Ю. Як підприємці працюють в умовах війни. *Forbes.ua*: сайт. 25.03.2022. URL: <https://forbes.ua/news/maliy-ta-seredniy-biznes-zamisyats-vtrativ-cherez-viynu-80-mlrd-yaki-problemi-ta-ochikuvannya-pidpriemstv-25032022-5015>

15. Шевченко В. Чи відновлюється український бізнес після початку війни – результати та прогнози дослідження. *Na chasi*: сайт. 04.04.2022. URL: <https://nachasi.com/society/2022/04/14/how-work-business>

16. Business Enabling Environment (BEE). *The World Bank*: Website. 2020. URL: <https://www.worldbank.org/en/programs/business-enabling-environment/alternative-existing-indicators#1>

17. Ditrich R. Українські фірми в Польщі – jest ich juz ponad 20 tys. Kolejne uciekają przed wojną do Polski. *Obserwator Gospodarczy*: strona internetowa. 25.03.2022. URL: <https://obserwatorgospodarczy.pl/2022/03/25/ukrainskie-firmy-w-polsce-jest-ich-juz-ponad-20-tys-kolejne-uciekaja-przed-wojna-do-polski>

18. Lykholat S., Mulska O., Rozhko N. Labour Market of Ukraine in the Conditions of Intensification of Migration Population Processes. *Economics, Entrepreneurship, Management*. 2020. Vol. 7(1). Pp. 25-34. DOI: <https://doi.org/10.23939/eem2020.01.025>

19. Mulska O., Levytska O., Panchenko V., Kohut M., Vasylytsiv T. Causality of external population migration intensity and regional socio-economic development of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. 2020. Vol. 18(3). Pp. 426-437. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.18\(3\).2020.35](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.18(3).2020.35)

References

1. Borshchevskyy, V. (2022, Apr 04). «Yevropeys'kyu Kytau»: yakoyu mozhe staty ekonomika Ukrayiny pislya viyny [‘European China’: what can become the economy of Ukraine after the war]. *Espreso*: Website. Retrieved from <https://zahid.espreso.tv/evropeyskiy-kitay-yakoyu-mozhe-stati-ekonomika-ukraini-pislya-viyni> [in Ukrainian].

2. Vasylytsiv, T. H., Lupak, R. L., & Voloshyn, V. I. (2021). Stratehichni imperatyvy derzhavnoyi polityky protydyi hibrydnym zahrozam i zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny [Strategic imperatives of the state policy of counteraction to hybrid threats and ensuring economic security of Ukraine]. *Ekonomika Ukrayiny – Economy of Ukraine*, 2, 32-51. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.02.032> [in Ukrainian].

3. Velyke pereselennya kapitalu. Yak IT-firmy, vyrobnyky tovariv dlya tvaryn ta navit' mashynobudivnyky perevodyat' svoiy spravy na zakhid

Ukrayiny [Great relocation of capital. As IT firms, manufacturers of animal products and even machine builders are moving their business to western Ukraine] (2022, Apr 19). *NV*: Website. Retrieved from <https://biz.nv.ua/ukr/economics/it-kompaniji-perejizdyatu-lviv-ivano-frankivsk-vinnicyu-hto-pereviz-biznes-novini-ukrajini-50234910.html> [in Ukrainian].

4. Velykyy pereyizd. Dosvid relokatsiyi biznesu pid chas viyny [Great move. Experience of business relocation during the war] (2022, Apr 06). *UNIAN*: Website. Retrieved from <https://www.unian.ua/society/velikiy-perejizd-dosvid-relokaciji-biznesu-pid-chas-viyni-novini-ukrajini-11774737.htm>

5. Vid pochatku viyny mayzhe sotnya pidpryemstv relokuvalys' na L'vivshchynu [Since the beginning of the war, hundreds of companies have relocated to Lviv region] (2022, Apr 20). *Lviv Regional State Administration*: Website. Retrieved from <https://loda.gov.ua/news?id=67192> [in Ukrainian].

6. Danylyshyn, B. (2022, Mar 20). Yak derzhava mozhe pidtrymaty biznes v umovakh viyny [How the state can support business in times of war]. *Economic truth*: Website. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2022/03/20/684363> [in Ukrainian].

7. Zhasmynova, Ye. (2022, Apr 06). Shveyntseky, vyrobnytstvo modul'nykh budynkiv ta vulychnykh mebliv: vzhe sto biznesiv mayut' namir pereyikhaty na Prykarpattya [Sewing shops, production of modular houses and street furniture: already one hundred businesses intend to move to Prykarpattia]. *Galka.if.ua*: Website. Retrieved from <https://galka.if.ua/shvejntseki-virobnictvo-modulnih-budynkiv-ta-vulichnih-mebliv-vzhe-sto-biznesiv-mayut-namir-pereihati-na-prikarpattya> [in Ukrainian].

8. Zakarpattya lidyruye: Ponad tretyna relokovanykh pidpryemstv – u nashomu rehioni [Transcarpathia is in the lead: More than a third of relocated enterprises are in our region] (2022, Apr 15). *Tyachiv District State Administration*: Website. Retrieved from <https://tyachiv-rda.gov.ua/news/5928-zakarpattya-ldiruye-ponad-tretina-relokovanih-pdpryemstv-u-nashomu-regon.html> [in Ukrainian].

9. L'vivs'ka OVA zapuskaye Prohramu pidtrymky biznesu v oblasti na period voyennoho stanu [Lviv RMA launches Business Support Program in the region for the period of martial law] (2022, Apr 01). *Lviv Regional State Administration*: Website. Retrieved from https://loda.gov.ua/news?news_departments=21&id=66809

10. Mulska, O. (2021). Mihnatsiyni ryzyky ta zahrozy stabil'noho rozvytku natsional'noyi ekonomiky yak stratehichni ob'yekty polityky rehulyuvannya [Migration risks and threats to the stable development of the national economy as strategic objects of regulatory policy]. In *Ekonomichnyy analiz [Economic analysis]*: Vol. 31(2) (pp. 34-43). DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.02.034> [in Ukrainian].

11. Mulska, O. P., & Baranyak, I. Ye. (2019). Prohnostychna model' formuvannya ukrayinimets'koyi mihnatsiynoyi systemy [Formation of the forecasting model for Ukrainian-German migration system]. *Ekonomika i prohnozuvannya – Economy and forecasting*, 2, 120-137. DOI: <https://doi.org/10.15407/eip2019.02.120> [in Ukrainian].

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

12. Pinkas, T. (2022, Mar 30). Na Bukovynu pereyikhaly 40 pidpryyemstv iz zon boyovykh diy [40 enterprises from combat zones moved to Bukovyna]. *National public television and radio company of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://suspilne.media/223197-na-bukovynu-pereihali-40-pidpriemstv-iz-zon-bojovih-dij-so-vidomo> [in Ukrainian].

13. Prohrama relokatsiyi pidpryyemstv [Enterprise relocation program] (2022). *Ministry of Economy of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv> [in Ukrainian].

14. Tarasovskyy, Yu. (2022, Mar 25). Yak pidpryyemtsi pratsyuyut' v umovakh viyny [How entrepreneurs work in war]. *Forbes.ua*: Website. Retrieved from <https://forbes.ua/news/maliy-ta-seredniy-biznes-za-misyats-vtrativ-cherez-viynu-80-mlrd-yaki-problemi-ta-ochikuvannya-pidpriemstv-25032022-5015> [in Ukrainian].

15. Shevchenko, V. (2022, Apr 04). Chy vidnovlyuyet'sya ukrayins'kyy biznes pislya pochatku viyny – rezul'taty ta prohozy doslidzhennya [Whether Ukrainian business is recovering after the war – the results and forecasts of the study]. *Na chasi*: Website. Retrieved from <https://nachasi.com/society/2022/04/14/how-work-business> [in Ukrainian].

16. Business Enabling Environment (BEE) (2020). *The World Bank*: Website. URL: <https://www.worldbank.org/en/programs/business-enabling-environment/alternative-existing-indicators#1>

17. Ditrich, R. (2022, Mar 25). Ukraïnskie firmy w Polsce – jest ich już ponad 20 tys. Kolejne uciekają przed wojną do Polski [Ukrainian companies in Poland – there are over 20 thousand of them. Others flee to Poland before the war]. *Economic Observer*: Website. Retrieved from <https://obserwatorgospodarczy.pl/2022/03/25/ukrainskie-firmy-w-polsce-jest-ich-juz-ponad-20-tys-kolejne-uciekaja-przed-wojna-do-polski> [in Polish].

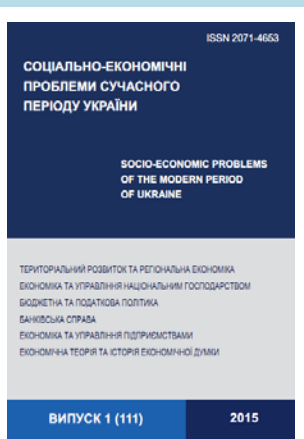
18. Lykholat, S., Mulska, O., & Rozhko, N. (2020). Labour Market of Ukraine in the Conditions of Intensification of Migration Population Processes. *Economics, Entrepreneurship, Management*, 7(1), 25-34. DOI: <https://doi.org/10.23939/eem2020.01.025>

19. Mulska, O., Levytska, O., Panchenko, V., Kohut, M., Vasylytsiv, T. (2020). Causality of external population migration intensity and regional socio-economic development of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 18(3), 426-437. DOI [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.18\(3\).2020.35](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.18(3).2020.35)

Стаття підготовлена в межах виконання НДР «Механізми проактивної політики зниження соціальної вразливості населення (на прикладі Карпатського регіону України)» (номер державної реєстрації 0121U112014).

Надійшло 29.04.2022 р.

Proceedings of the "SOCIO-ECONOMIC PROBLEMS OF THE MODERN PERIOD OF UKRAINE"

Proceedings of the "Socio-economic problems of the modern period of Ukraine" is a specialized scientific-practical edition based National Academy of Sciences of Ukraine and the Institute for regional studies of NAS of Ukraine.

The book highlights the results of studies of institutional and socio-economic problems of development of Ukraine at the macro, meso and micro levels, encouraging to published authors who carry out research work in various sectors of the economy.

The book "Socio-economic problems of the modern period of Ukraine" is included in the List of scientific professional publications of Ukraine in the field of economic sciences (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated by 11.07.2016 №820).

The journal is included in the international scientometric database Index Copernicus, Poland - with 2014.

Site collection: www.zbirnyk.ird.gov.ua